

IMPACTUL RELIGIEI ASUPRA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI DUPĂ DECEMBRIE 1989

CRISTIAN CIUPERCĂ

Abordarea fenomenului religios, din perspectiva sociologică, n-a avut – după 1989 – consistența așteptată, atât din punctul de vedere al interpretărilor teoretice, cât și din perspectiva cercetărilor empirice, cercetări care s-au cantonat mai ales în sociografie, lipsindu-le o teoretizare de profunzime. Preocuparea exagerată pentru înregistrările statistice și măsurabilitatea unor dimensiuni ale fenomenului religios au dus la unilateralizarea și denaturarea formalistă a unor analize și concluzii.

Această rețineră a teoreticienilor de a analiza acest fenomen își poate găsi, relativ ușor, o serie de explicații, dacă pornim de la următoarele premise:

– era greu de abordat și supus interpretărilor un domeniu trecut sub tăcere vreme de câteva decenii, teama de ridicol oprindu-i pe majoritatea analiștilor în efectuarea unor astfel de demersuri;

– marea varietate a perspectivelor de abordare și a orientărilor teoretice sau confesionale au contribuit la fragmentarea imaginii obiectului cercetat și ivirea unor decalaje în cunoașterea anumitor aspecte sau componente ale fenomenului religios.

Studiul de față își găsește justificarea în problematica deosebit de complexă, indusă în ultimii ani de fenomenul religios în special și de contextul cultural în general, context în fața căruia lumea de azi este obligată să răspundă cât mai diplomatic posibil pentru a nu fi cuprinsă de panică și teroare. Din acest punct de vedere, înainte de a schița câteva elemente ale redimensionării fenomenului religios la noi în țară, voi încerca să integrez diferitele concepții ale unor autori reprezentativi, pentru a alcătui o imagine de ansamblu, cât de cât unitară, a ipotezelor și interogațiilor cu care se confruntă sociologia și politologia actuală.

În realizarea acestui demers voi pleca de la reflecțiile marelui Cioran, care considera că, la multe popoare, fenomenul religios este anchiloză, retrogradare, unii teoreticieni stabilind chiar o adevărată antinomie între religie și revoluție. Acești teoreticieni nu sunt împotriva religiei dintr-un refuz teoretic al valorilor religioase, ci din cauza opoziției acestor valori la orice încercare de transformare totală. Sentimentul religios este, deci, prin esență nerevoluționar în timp ce omul profund religios a fost totdeauna un reacționar. Numai că, în România, deși sunt mulți oameni care cred în Dumnezeu, religiozitatea este minoră, nepasionată și, mai cu seamă, neagresivă. Ortodoxia noastră este circumstanțială, atenuată și neprimejdioasă, stilul nostru religios fiind labil și gelatinos. Nae Ionescu spunea că neamul românesc „odihnește” în ortodoxie. *Oare nu odihnește mai repede ortodoxia în el?*

Pe de altă parte, puține țări au fost care – ca România – în întreg trecutul lor să nu fi cunoscut alt mijloc de respirație spirituală decât religia. Dacă n-a fost niciodată dinamică, ortodoxia n-a încetat niciodată de a fi națională. Prin ea n-am intrat în lume, dar ea a fost singura care, atâta vreme, ne-a dat o presimțire a altor lumi.

La nivel național, privită prin prisma evenimentelor din decembrie '89, amploarea manifestărilor populare și curajul mergând până la sacrificiu al populației participante la revoluție, are puterea de a pune sub semnul întrebării raportul religie-revoluție, și, mai ales, caracterul latent și neagresiv al credinciosului român. *Oare participanții la revoluție au fost, în genere, oameni profund religioși (care se caracterizează prin fanatism și intoleranță) sau persoane care și-au conștientizat, în sfârșit, statutul lor și au ales calea exprimării manifeste?* Există, de altfel, momente hotărâtoare, care fac din fenomenul religios al unui popor o adevărată forță vitală, și care sunt singurele în măsură să-i ridice decisiv nivelul istoric. *Oare tendința aceasta de „acțiune” a credinței, de manifestare a dinamismului ei, odată trezită, va rămâne o constantă a vieții spirituale sau va „adormi” iar în noi, redormind doar sporadic, după perioade întregi de răbdare și indiferență, atribute semnificative ale credinciosului român?*

Sunt întrebări de certă actualitate, care vizează mai ales contextul internațional, evenimentele lumii contemporane putând atrage în văltoarea lor și țări precum România, care reprezintă, după cum știm, puncte nodale pe harta Europei de Est.

Din perspectivă europeană, prăbușirea comunismului în țările Europei de Est, fenomen cu largi și profunde implicații, a determinat apariția unor puncte de vedere diferite, fiecare, însă ascunzând un sămbure de adevăr: Astfel, Francis Fukuyama, funcționar superior la Departamentul de Stat american, în lucrarea *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, echivalează această stare de lucruri cu posibilitatea instaurării pentru prima dată în istorie a unei păci și tericiri externe, sub blazonul heraldic al marilor simboluri liberale. Credința că o instaurare a unei asemenea ideologii mondialiste ar putea acoperi voința unică de păstrare a păcii la nivel planetar, a fost imediat sancționată de istoria însăși. Recrudescența ideologiilor naționaliste, etnice, religioase în diverse puncte ale lumii, trădează forța particularismelor locale și regionale în raport cu un proiect global.

Pe de altă parte, Samuel P. Huntington consideră că „sursa conflictului nu va fi în principal ideologică sau în primul rând economică. Marile diviziuni ale omenirii și sursa dominantă a conflictului va fi culturală. Faliile despărțitoare dintre civilizații vor fi liniile de bătălie ale viitorului”. Huntington înțelege prin civilizație, o zonă sau arie macroculturală, elementele de identificare ale unei asemenea arii macroculturale fiind limba, religia, istoria, obiceiurile, etc.

Din acest punct de vedere nu-ți trebuiesc prea multe cunoștințe de geografie sau de istorie pentru a observa, de exemplu, că o asemenea falie despărțitoare este tocmai aceea dintre România și Ungaria, falie ce, oricând, poate deveni o zonă de conflict, dacă anumite interese o cer. Și, nu-i așa, este mult mai ușor de învrăjbit două state, decât două etnii aparținând aceluiași stat. Să exemplificăm:

– Resortul psihic care scoate la suprafață conflictele latente etnice sau religioase, se bazează pe transferul conflictelor economice, mascate sub forma

ideologiei egalitariste în domeniul etnic sau religios, datorită unor reprezentări colective inoculate de propaganda șovină sau naționalistă. În fosta Iugoslavie sau în fosta U.R.S.S. conflictele etnice și religioase au izbucnit pe fundalul unor mari inegalități economice în dezvoltarea regională, dar fără să se pună în cauză aceste discrepante înseși. De altfel, până în '89, discrepanța dintre veniturile pe cap de locuitor în republicile ex-iugoslave se prezenta în felul următor: Croația și Slovenia – un venit pe cap de locuitor de 600 000 de dinari; Serbia – 440 000 de dinari, Bosnia și Herțegovina – 220 000 de dinari. Totuși, nimeni nu făcuse caz de aceste decalaje care erau considerate un rezultat al condițiilor istorice de dezvoltare.

– În Africa actuală (Rwanda, Somalia, Burundi) rivalitățile acumulate între etnii au izbucnit pe fundalul unor clivaje afective accentuate, pe care instituțiile statului nu au reușit să le neutralizeze.

Prezentarea acestor similitudini nu a avut drept scop decât tragerea unui semnal de alarmă privind posibilitatea apariției unor conflicte pe un fundal etnic și religios, mai ales că starea actuală a lumii contemporane, dă, în general, impresia unei totale lipse de stabilitate, ca să nu mai spunem că această lume modernă se află într-o acută criză morală, politică, ideologică și religioasă, într-un punct critic în care marile valori ale trecutului sunt astăzi contestate, în locul lor pătrunzând îndoiala și dezvoltându-se egoismul.

O preocupare frecventă a cercetărilor de sociologia religiilor este înțelegerea și explicarea rolului religiei în viața socială, relațiile dintre religie și societate. Weber argumentase rolul activ al creștinismului protestant în formarea societății capitaliste. Acum, această preocupare se concentrează asupra rolului religiei în procesul de modernizare.

Referitor la situația concretă din țara noastră, putem afirma că, deși preocupările religiei în procesul modernizării s-au făcut simțite, principala direcție de acțiune a Bisericii în ultimii ani a fost aceea de creare a spațiului necesar pentru o revitalizare masivă în toate compartimentele și structurile sale. Din acest punct de vedere, ea a avut șansa să beneficieze de un context extraordinar de favorabil, context ce a propulsat-o mai ușor în tentativa de recuperare a terenului pierdut în anii comunismului. Însă, din această perspectivă, Biserica se află într-un pericol ce, poate, nu-l conștientizează, având posibilitatea să piardă pe mâna ei, exact acolo unde se crede mai puternică. Marginalizată atâta timp, ea a pătruns dintr-o dată în sufletele oamenilor, cu o vigoare de înțeles dar plină de riscuri psihologice și de efecte perverse.

Această tentativă de recuperare a terenului pierdut a fost posibilă, după cum spuneam, datorită conjuncturii favorabile create după îndepărtarea comunismului în România, conjunctură privită ca o sumă de evenimente în care a fost implicată Biserica.

În primul rând, Revoluția însăși a fost un moment important. Existența atâtor victime, ridicarea (legitimă) actului revoluționar la rang de moment istoric național a creat în subconștientul oamenilor ideea că „Dumnezeu a fost cu noi”. Să ne amintim doar frazele lui Caramitru la intrarea în Televiziune, pe Mircea Dinescu invocându-l pe Isus, să ne amintim de seria slujbelor televizate, a requiemurilor, și tot nu avem o imagine completă. Poate acum nu sunt percepute la adevărata lor valoare, dar atunci, acele momente au avut un ecou considerabil în conștiința oamenilor sătui de atâția

ani de educație ateist-științifică. Dacă adăugăm faptul că eram în perioada sărbătorilor de iarnă, ne putem imagina ce frecvență aveau emisiunile cu tentă religioasă în cadrul postului național de televiziune, deci în cadrul principalului mijloc de informare în masă a cetățenilor țării.

Nu putem ignora nici figura episcopului reformat Laslo Tökes, de asemenea o față bisericească, de la care a pornit scânteia revoluției, și care, o bună perioadă de timp (până la căderea în dizgrație), a rămas o personalitate marcantă, cu tentă charismatică.

Rămânând la persoane individuale, să ne amintim și de Răzvan Teodorescu, fostul Președinte al Televiziunii, mare om de cultură, ce a încurajat ca nimeni altul, pe postul național, emisiuni de o mare pătrundere spirituală.

Nu în ultimul rând, problema Basarabiei a căpătat, și ea, nenumărate valențe. Nu de puține ori s-a pus accent pe faptul că românii și basarabenii au aceeași limbă, aceeași credință, aceeași cultură, deși vicisitudinile istoriei n-au fost puține. Se invoca mai mereu unirea Basarabiei cu România făcându-se apel, sub multiple forme, la unitatea de neam și de spiritualitate, totul culminând cu trecerea Patriarhiei din Chișinău în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, ritual religios televizat, și el, la o oră de audiență maximă. Bineînțeles că și mentorii ideologiei și infocați ai unirii (Ion Aldea Teodorovici, Grigore Vieru, Adrian Păunescu) au făcut sau fac caz, în toate aparițiile lor, de ideea credinței, a menținerii și amplificării ei.

Desigur că, toate aceste evenimente luate separat nu prezintă o mare importanță, dar privite într-un context mai larg oferă o imagine mai completă asupra formelor în care, direct sau indirect, conștientizat sau nu, Biserica a acționat în vederea recuceririi sferelor ei de influență. Însă toate aceste încercări de redimensionare și de revitalizare a valorilor ortodoxiei românești pleacă de la marginalizarea masivă a Bisericii, din trecut. Este de înțeles de ce a profitat de acest moment favorabil ca să „răbufnească”, căci „pierderea” aderenților se făcuse forțat și nu conștient, iar Biserica pentru a-i putea recupera mai ușor nu avea nevoie decât de timp. Paradoxul e că tocmai ea a simțit că nu-i mai ajunge acest timp, cerând prea mult de la el, riscând din prea multă dragoste să facă rău.

S-a reintrodus religia în școli, ca un pas important în tentativa readucerii semnificației ei la adevăratele sensuri și valori. S-a revitalizat și sectorul universitar prin crearea secțiilor de asistență socială, mărirea numărului de locuri la specializările teologice etc. S-a produs o creștere substanțială (cel puțin în sens cantitativ) a numărului de fețe bisericești, a celor ce propovăduiesc credința. Acestea ar fi doar câteva din acțiunile întreprinse de biserică pentru a-și redefini statutul și pentru a se defini pe sine. Firește, sunt doar o parte din acțiuni, cele vizibile și, mai ales, cele care privesc fundamentul structurii Bisericii Ortodoxe Române.

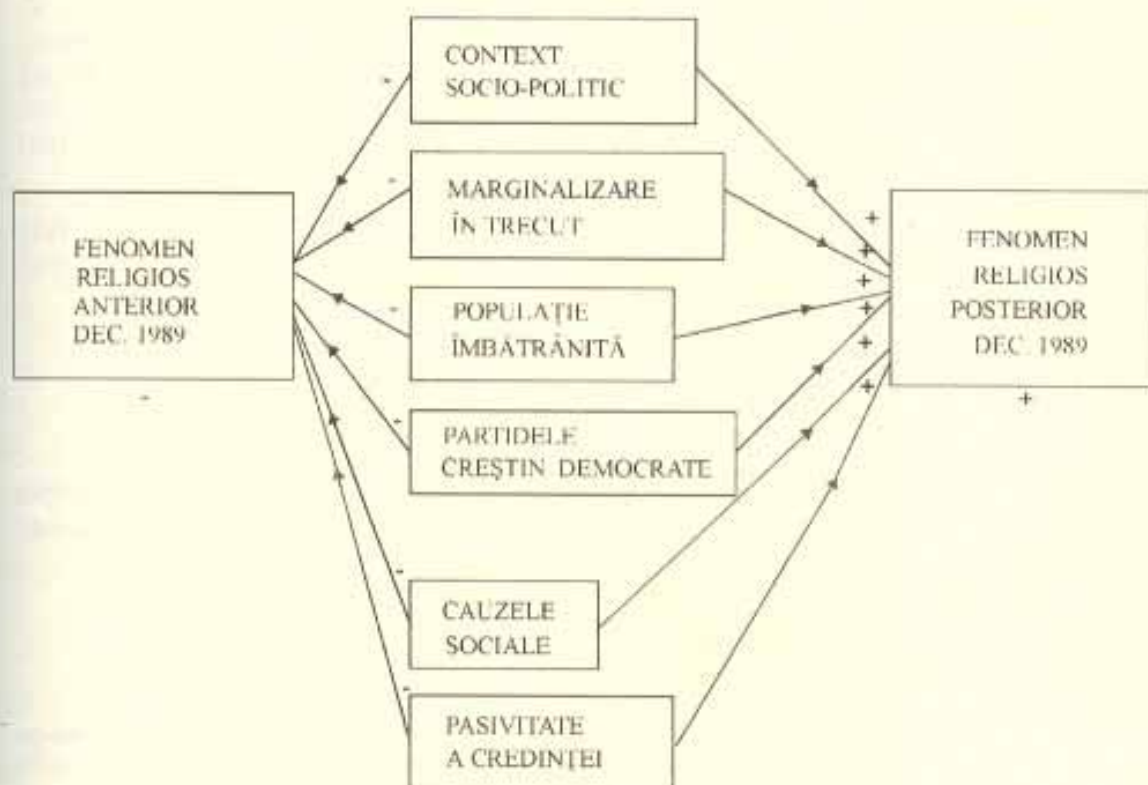
Privind lucrurile din alt punct de vedere putem constata că, statistica populației pe grupe de vârste ne oferă concluzii interesante. Este clar că avem o populație îmbătrânită, fidelă vechilor principii, care cu greu este receptivă la schimbări, pentru care timpul nu a reprezentat un impediment, credința rămânând pentru ea o mare valoare. Sigur că anii de comunism au făcut aproape imposibilă vizualizarea manifestărilor exterioare, dar conștiința interioară a rămas fidelă valorilor spirituale, obiceiurilor culturale, ritualurilor simbolice, etc. Doar așa ne

putem explica simpatia – rămasă constantă – populației (îndeosebi a celei de vârstă a doua și, mai ales, a treia) pentru ceremoniile religioase, slujbe, posturi, și alte manifestări de cult.

Apariția partidelor istorice (în special a P.N.Ț.-c.d., în general a celor creștin-democrate) a indus o nouă viziune concretizată în platformele program care stipulau o largă deschidere spre valorile religioase. Putem aminti și propunerile, pe listele de candidați pentru Parlament, a unor fețe bisericesti reprezentative prin activitatea lor, înălțate în prezent în cele două Camere atât în rândurile opoziției cât și în cele ale coaliției guvernamentale.

Nu poate fi ignorată nici existența unor cauze sociale ce pot avea drept efect amplificarea credinței religioase. Așa cum demonstrează istoria și realitatea de azi a vieții sociale, frica în fața forței capitalului, nesiguranța zilei de mâine, nivelul de trai modest, constituie rădăcina socială a religiei contemporane. Omul comun nu mai are asigurat locul de muncă, nu mai este posesor al unui salariu constant și sigur și găsește în Dumnezeu un prieten de nădejde căruia îi poate spune necazurile, îi poate cere ajutorul.

Sintetizând toate elementele aduse în discuție, se poate forma un lanț causal, astfel:

Interesant de remarcat cum, pornind de la un fapt real negativ (fenomenul religios anterior decembrie '89) se ajunge la un drum ascendent, pozitiv, pe toate planurile și din toate direcțiile (exceptând, poate, ultimul factor). Concluzia e clară: indiscutabil, Biserica Ortodoxă Română parcurge o etapă înfloritoare, de acumulări remarcabile. Dar apare inerent întrebarea: *În anii comunismului coborâse atât de jos încât acum abia ajunge la o tendință de normalitate, sau face pași mult mai rapizi și ia amploare concomitent cu trecerea timpului?*

Fără doar și poate, timpul va decide câte din interogațiile prezentului studiu își vor găsi un răspuns adecvat, căci tot el ne-a învățat că, parafrazându-l pe același Cioran, adâncimea sufletească a unui popor se măsoară după gradul de religiozitate.

BIBLIOGRAFIE

- Cioran Emil, *Schimbarul la față a României*, București, Edit. Humanitas, 1990.
Cucuc Constantin, *Diversificarea cercetărilor de sociologie religioasă*, în „Sociologie Românească”, nr.6/1992.
Fukuyama Francis, *The End of History and the Last Man*, New York The Free Press, 1992.
Huntington Samuel, *The Clash of Civilisation?*, în „Foreign Affairs”, nr.5/1993.
Măgureanu Virgil, *Ideologiile politice*, Edit. Universității București, 1994.